

Nové územněsprávní členění Česka

Konec okresů, a co dál?

Určitě každý z nás zaznamenal, že k 1. 1. 2003 došlo na poli státní správy k výrazné změně, a to daleko významnější, než bylo zřízení krajů o tři roky dříve. Kvůli vyřízení občanského průkazu, pasu či jiného dokladu už nemusíme jezdit do okresního města, vše si vyřídíme v místě bydliště anebo v nejbližším městě se sídlem obecního úřadu s rozšířenou působností, a mnohdy tak ušetříme i několik desítek kilometrů. Na druhé straně některé složitější agendy přešly ze zrušených okresních úřadů na úřady krajské a staly se tak pro většinu z nás obtížněji dostupnými. Nově utvořených 205 jednotek získalo oficiální název obvody obcí s rozšířenou působností, v praxi se však nadále používá označení okresy nebo malé okresy.

Podívejme se na tyto nové územní jednotky trochu blíže. Jejich vznik je vlastně dovršením reformy veřejné správy, která u nás probíhala s řadou přerušení vlastně celá 90. léta. Jejím prvním vrcholem bylo, po dlouhých diskusích, zřízení 14 samosprávných krajů zákonem o vyšších územně správních celcích a začátek jejich fungování v roce 2000.

Hlavním úkolem druhé fáze územní správy, která byla nastartována v roce 1998, bylo přenesení výkonu státní správy z okresních úřadů jednak na kraje, jednak na nově vytvořené jednotky státní správy, na obce s pověřením III. stupně, jež měly více vyhovovat potřebám života lépe než okresy stávající. V roce 2000 byly schváleny zákony umožňující tento krok. Začaly ovšem debaty o počtu a velikosti těchto jednotek; měly mít minimálně 10 000 obyvatel, určitou rozlohu a svůj přirozený spádový region. První návrh 179 jednotek byl podroben tvrdé kritice jak z řad odborníků na veřejnou správu, tak i lidí pracujících v samosprávě. Autoři tohoto návrhu použili zcela nevhodné postupy, nerespektující geografické podmínky (členitost terénu, dopravní dostupnost apod.), přirozenou spádovost a ani již vytvořené neformální regiony, o historických regionech pak ani nemluvě. Problémem byl také počet jednotek. Řada měst (především sídel okresů z let 1949–1960) se cítila opomenuta a snažila se docílit rozšíření počtu jednotek. Výsledkem byl druhý návrh, který tyto připomínky zohlednil. Byl vypracován i za účasti předních českých geografů a stal se podkladem pro zákon č. 314/2002 Sb. o stanovení obcí s pověřeným úřadem a vyhlášky MV ČR č. 388/2002 Sb., která stanovila správní obvody těchto obcí. Díky snaze řady měst a jejich zástupců v parlamentu bylo při projednávání zákona rozhodnuto o rozšíření počtu jednotek na konečných 205. Tak se do seznamu dostala např. jihočeská Blatná a Týn nad Vltavou, Králíky v Pardubickém kraji (nejméně obyvatel obvodu, pouhých 9,5 tisíce) nebo Bystřice nad Pernštejnem v kraji Vysočina.

V průměru připadají na jeden bývalý okres necelá tři sídla „malých okresů“; extrémem jsou městské okresy Brno-město, Ostrava a Plzeň-město, které tvoří, spolu s několika obcemi z jiných okresů, vždy jen jeden „malý okres“. Podobně se také okres Jeseník transformoval na obvod pověřeného obecního úřadu Jeseník. Naopak na území okresu Brno-venkov má sídlo 6 nových jednotek (Ivančice, Kuřim, Rosice, Šlapanice, Tišnov a Židlochovice), stejně tak tomu je i na území okresu Ústí nad Orlicí (Ústí nad Orlicí, Česká Třebová, Králíky, Lanškroun, Vysoké Mýto, Žamberk). Do celkem 8 obvodů obecních úřadů s rozšířenou působností byl rozdělen okres Frýdek-Místek (jsou to Frýdek-Místek, Frýdlant nad Ostravicí, Jablunkov, Třinec a se sídly mimo území okresu pak

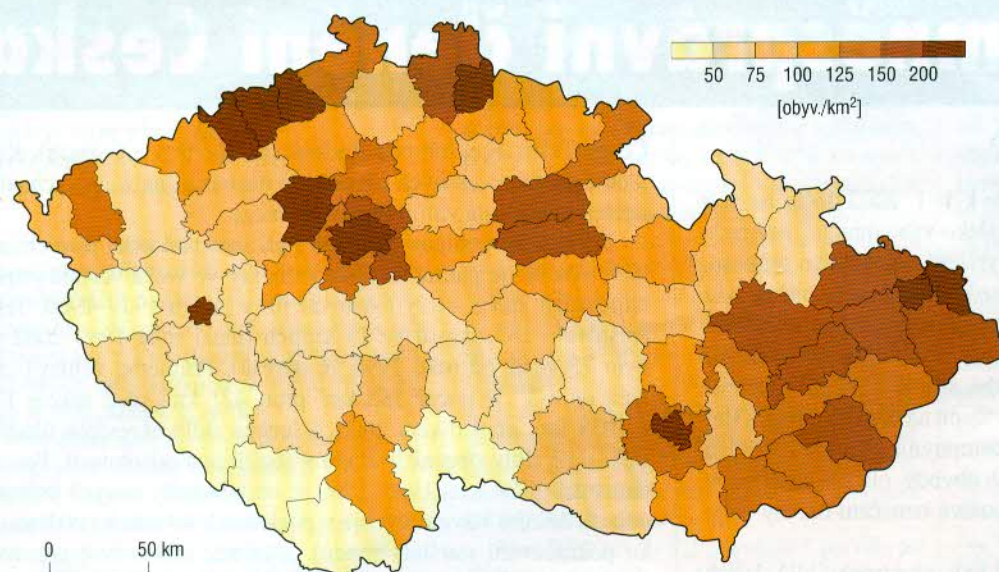
Český Těšín, Frenštát pod Radhoštěm, Havířov a Ostrava). Kompletní seznamy „malých okresů“ se nacházejí na webových stránkách ministerstva vnitra (www.mvcr.cz).

Při bližším pohledu na mapu i při srovnání sídel nových „malých okresů“ je patrné, že nové jednotky ve velké většině případů odpovídají stavu, který existoval již v letech 1949–1960. Tehdy existovalo 187 okresů ve 13 krajích (mezi roky 1960–2002 pak bylo 75, resp. od roku 1996 76 okresů). Průměrná velikost „malých okresů“ je téměř 383 km² proti 421 km² před rokem 1960 a 1038 km² před rokem 2003. Všechna sídla okresních úřadů se stala také sídly obecních úřadů s rozšířenou působností. Pouze 7 okresních měst z let 1949–1960 se nestalo sídly nových jednotek, a to především vlivem vývoje v posledních 40 letech (většinou jako pokračování starších trendů). Vliv zde měl rozvoj průmyslu, a tím i růst počtu obyvatel nového sídla, a dále postupný pokles počtu obyvatel a devastace tradiční sídelní struktury v pohraničních oblastech. Jedná se např. o Toužim, Duchcov, Nové Strašecí, Ledec nad Sázavou, Třešť a Kojetín.

I po dovršení druhé fáze reformy veřejné správy zůstává problémem její rozříznutost. Většina úkolů státní správy sice přešla na úřady obcí s rozšířenou působností nebo na kraje, v některých agendách však stále působí pověřené obecní úřady (II. stupeň), a především velká část dalších pravomocí je dělena ještě v rámci starých okresů (policie, soudnictví aj.) nebo dokonce v rámci obvodů krajů fungujících před rokem 1990 (krajské soudy). K odstranění tohoto vícekolejného stavu se podnikají kroky (zřízení krajského soudu v každém současném krajském městě), ale část správy stejně zůstane dělena v jiných jednotkách, než jsou kraje a obvody obecních úřadů s rozšířenou působností.

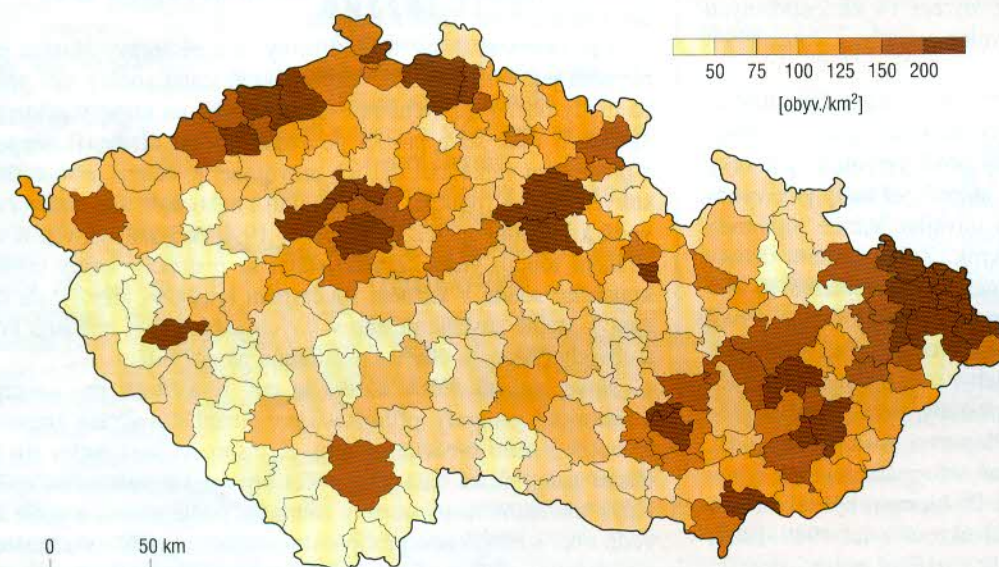
Nové správní dělení Česka je pak příležitostí pro geografy a historické geografy, příležitostí porovnání stávajících územních jednotek s těmi předcházejícími. K dispozici jsou zatím jen základní geografická data jako počet obyvatel a hustota zalidnění. Když srovnáme mapy hustoty zalidnění podle okresů a podle obvodů obcí s rozšířenou působností „malých okresů“ (viz následující stránka), vidíme, že ty jednotky, kde byla sídla okresů, mají větší hustotu zalidnění než ostatní jednotky na území bývalého okresu (zvláště v oblasti jihovýchodní Moravy). Dále je patrné, že kromě nízké hustoty zalidnění v jihozápadní části Česka při hranicích s Německem a Rakouskem je nízká hustota zalidnění také dále od hranic, např. na Manětínsku, Nepomucku, v oblasti severozápadu Olomouckého a Moravskoslezského kraje. Zvýraznil se také pruh vnitřní periferie Česka na rozhraní Středočeského a Jihočeského kraje (Voticko, Sedlčansko, Vlašimsko), ale v menší míře i na rozhraní tohoto kraje a kraje Královéhradeckého (Poděbradsko, Novobýdžovsko, Jičínsko). Při porovnání dalších údajů (nezaměstnanost, průměrná mzda, dopravní obslužnost) by se měla perifernost těchto území potvrdit. Zřetelné jsou pak vidět periferie ve výběžcích území Česka (Varnsdorfsko, Broumovsko). Naopak se v mapě ukazují velmi silně zalidněná území v oblasti severně a západně od Prahy (větší města Kladno, Mělník i vliv suburbanizace v okolí hlavního města). Vysoká hustota zalidnění je také v Podkrusnohoří od Chomutova po Ústí nad Labem. Výrazně se také projevují aglomerovaná území Liberecka a Jablonicka, hradecko-pardubické aglomerace, vystupuje také oblast Ostravské aglomerace. Ukazuje se rovněž jádro hustě osídleného prostoru na střední Moravě mezi Olomoucí a Zlínem.

Tomáš Burda, Terra Praha

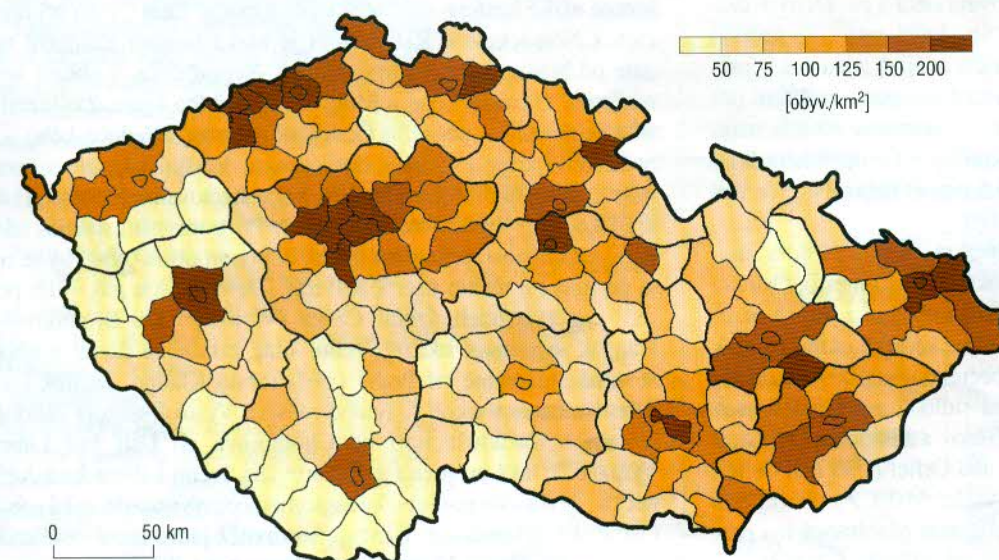
Hustota zalidnění v roce 2001 podle okresů z let 1960–2002

Z kartogramů na této straně mj. vyplývá, že k nejvýznamnějším změnám v distribuci obyvatelstva došlo po roce 1945 v souvislosti s odsunem českých Němců a následným osídlením pohraničí. Vnitřní migrace v následujících 40 letech byla nižší a tento trend víceméně přetvárá dosud.

Hustota zalidnění v roce 2001 podle obvodů obcí s rozší- řenou působností (tzv. malé okresy)

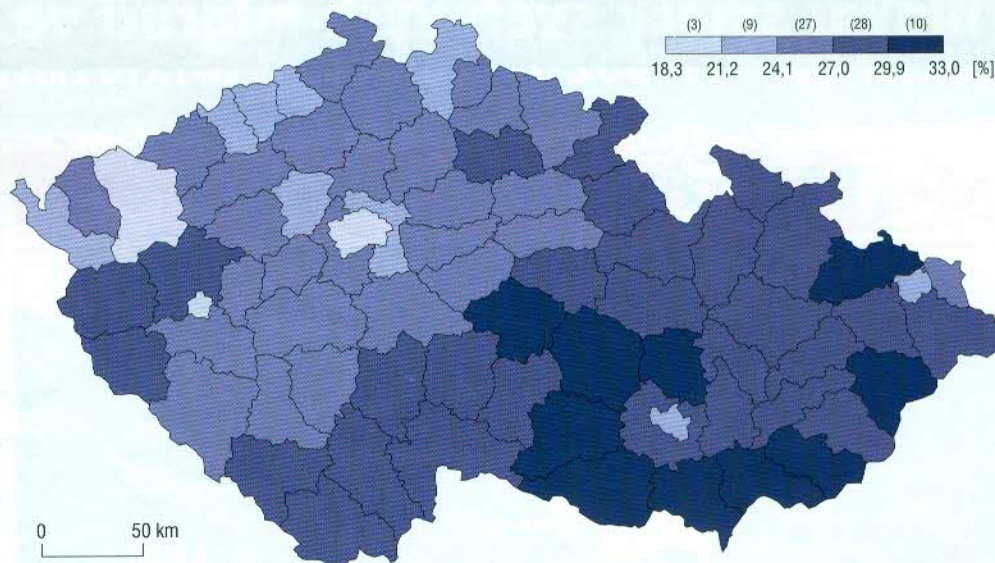
Znázornění hustoty zalidnění v podrobnějších jednotkách zřetelněji ukazuje polohu jádrových a periférních oblastí Česka. Především oblast tzv. vnitřní periferie na hranicích Středočeského kraje.

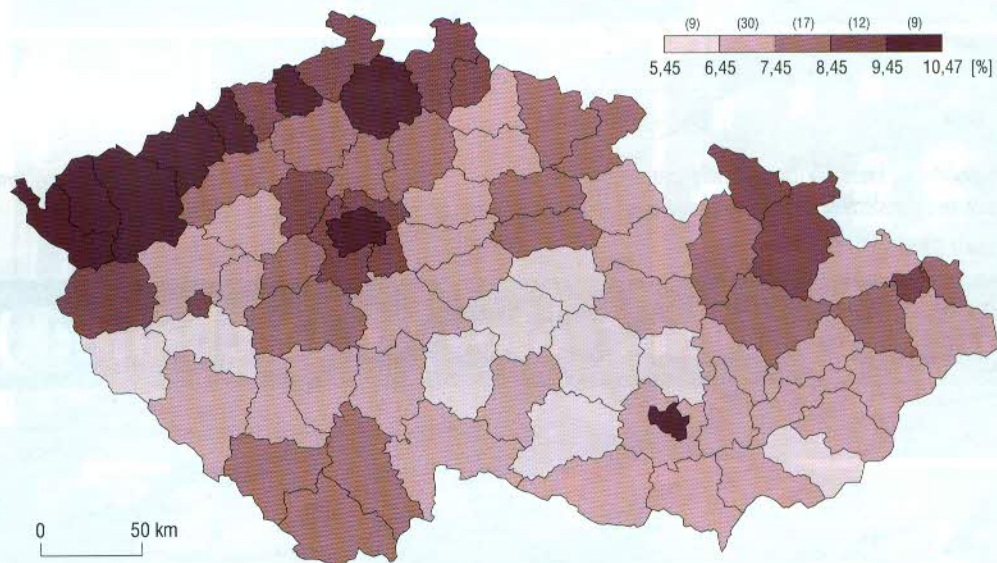
Hustota zalidnění v roce 1947 podle okresů z let 1949–1960

Na této mapě je patrná podobnost velikosti a počtu jednotek v letech 1949–1960 a v současnosti. Velmi podobné je také rozmištnění obyvatelstva, až na výjimky, např. v oblasti Ostravska, které posílilo na úkor periferii Moravskoslezského kraje.

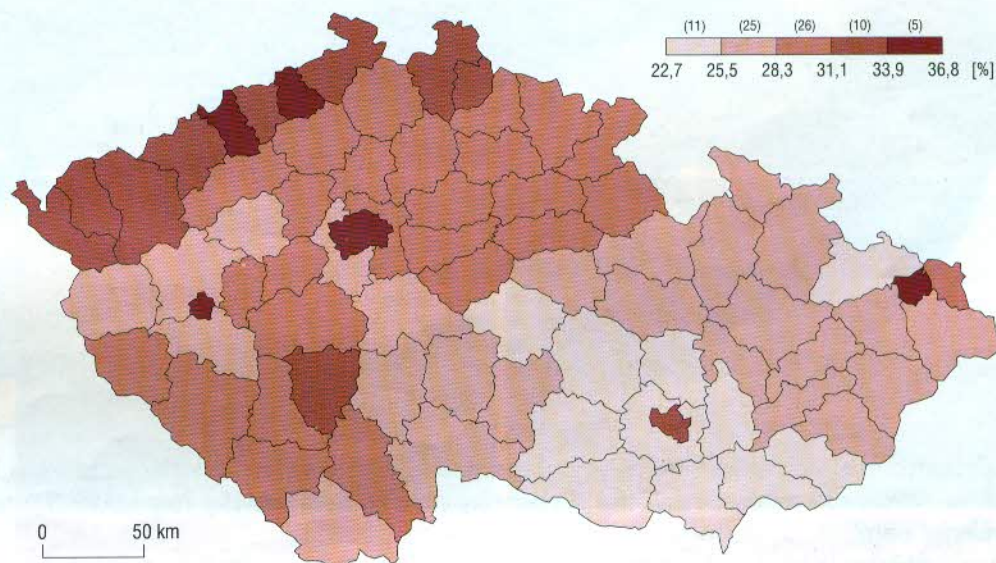
Podíl úplných
rodinných domác-
ností se závislými
dětmi v roce
2001 (%)

Podíl neúplných
rodinných domác-
ností se závislými
dětmi v roce
2001 (%)

Podíl cenzových
domácností jedno-
tlivců v roce 2001
(%)

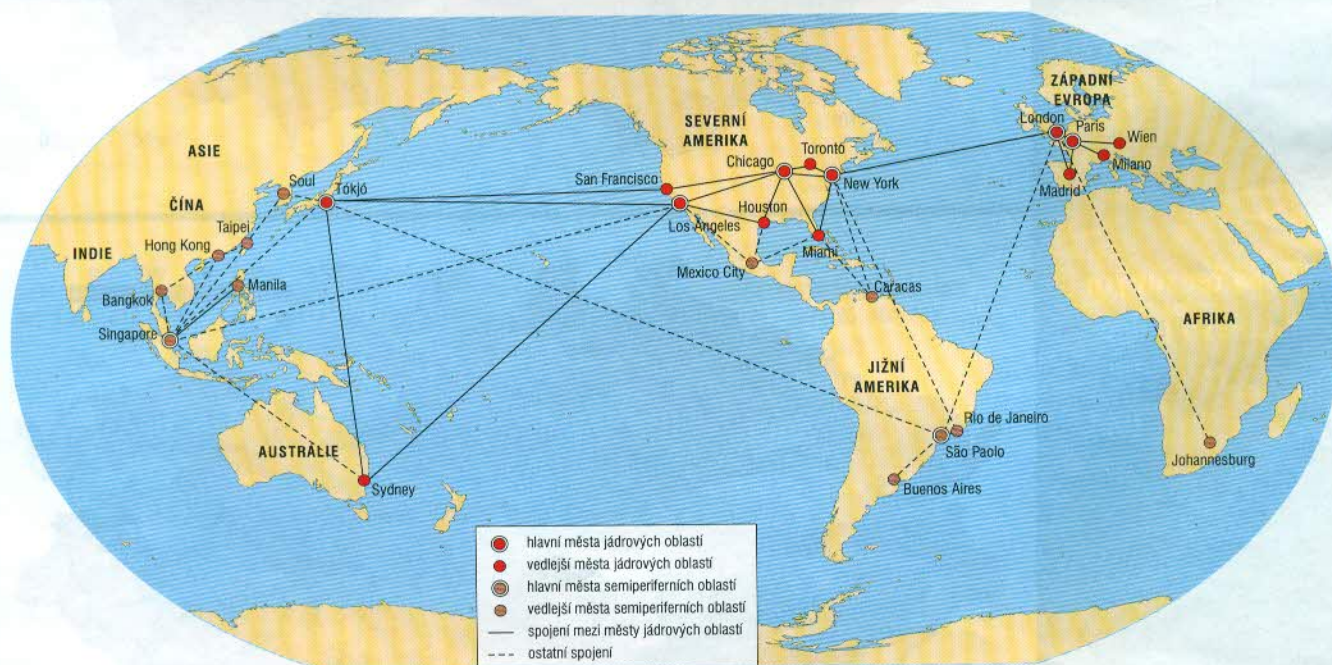
Hlavní směry světových migrací ve 20. století

Zamyslete se, které faktory ovlivnily znázorněné pohyby lidí. Proč lidé z některých oblastí odcházeli a proč směřovali právě do uvedených oblastí cílových? Které ze zakreslených směrů jsou platné dodnes a které slábnou, popřípadě již zanikly?

Zdroj: CARR 1999

System světových (globálních) měst

Podle Friedmanna se světová města vyznačují vysokou hustotou zalidnění, ale především vyspělou výrobní základnou, kvalitními službami, koncentrací finančních trhů, rozhodovacích pravomocí a slouží také jako hlavní dopravní a informační křižovatky. Pomocí jakých ukazatelů byste hodnotili intenzitu vztahů mezi uvedenými městy?

Zdroj: POTTER 1999. Upraveno podle Friedmannovy teorie světových (globálních) měst.